

Blažek, Václav

[Starostin, Georgij S. Jazyki Afriki. Tom I, Metodologija. Kojnsanskje jazyki ; Jazyki Afriki. Tom II, Vostočnosudanskje jazyki]

Linguistica Brunensia. 2015, vol. 63, iss. 1, pp. 107-116

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133872>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Georgij Sergeevič Starostin:

Jazyki Afriki. Opyt postroenija leksikostatističeskoj klassifikacii, Tom I: Metodologija. Kojzanskije jazyki.

Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2013, s. 510.

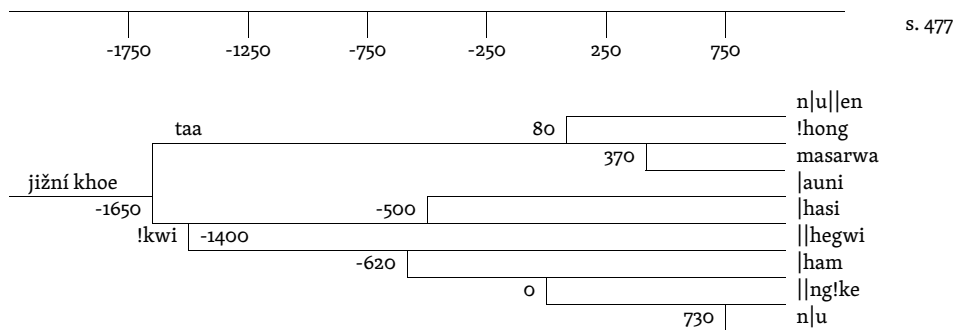
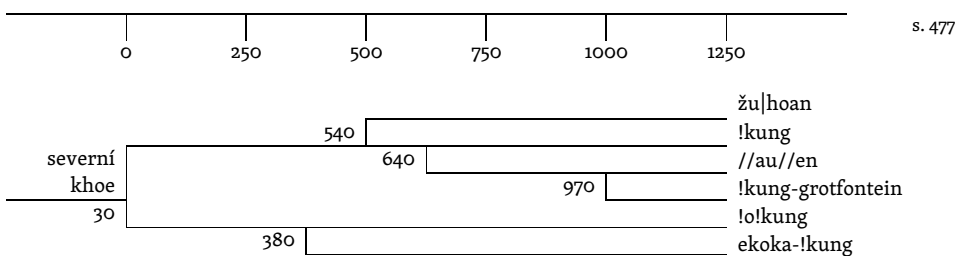
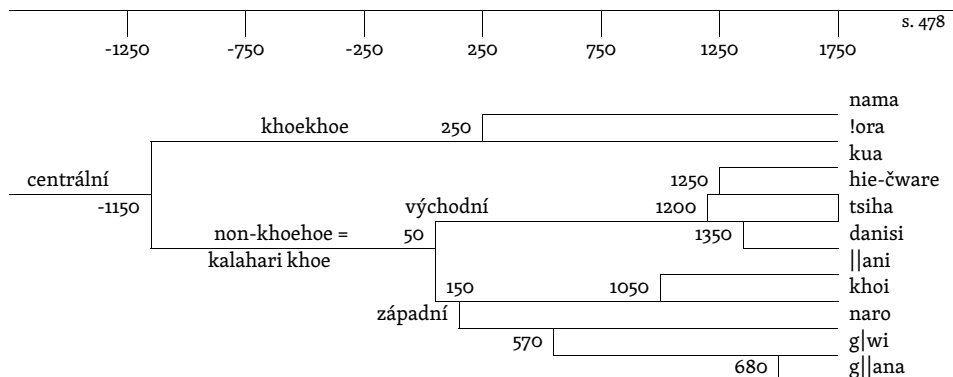
ISBN 978-5-9551-0621-2.

Jazyki Afriki. Opyt postroenija leksikostatističeskoj klassifikacii, Tom II: Vostočnosudanskije jazyki.

Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2014, s. 736.

ISBN 978-5-9905762-1-6

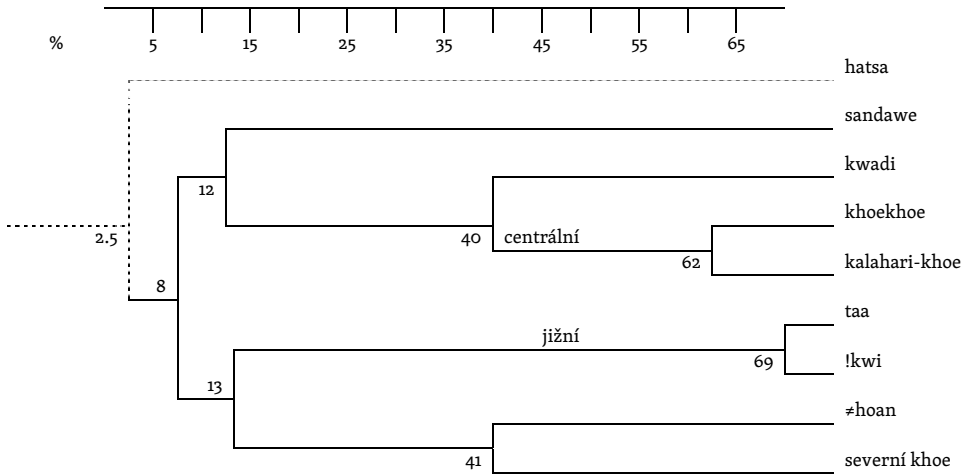
První dva díly plánované rozsáhlé studie zasvěcené genealogické klasifikaci jazyků Afriky zahajuje rozsáhlý úvod věnovaný metodologickým východiskům (T. I, s. 23–297). Autor zde diskutuje některé neřešené dílčí problémy afrických klasifikací a rozebírá klasifikační metody užívané v předcházejících modelech. Především však představuje vlastní postupy, které jsou postaveny na důkladné etymologické a sémantické analýze lexikálního materiálu, včetně ustanovení regulérních hláskových korespondencí, tedy procedury, která v klasické komparatistice zůstává jediným důkazovým prostředkem genetické příbuznosti mezi jazyky. K určení stupně příbuznosti, tj. vytvoření hierarchicky uspořádaných ‘stromových’ modelů, používá Starostin, stejně jako mnozí jeho předchůdci, kvantitativní analýzu, kterou skromně nazývá v titulu své monografie leksikostatistikou. Jde však o její ambicióznější sestru, glottochronologii, která nabízí více než jen hierarchicky uspořádaný vývojový diagram, totiž i absolutní chronologii dílčích divergencí ve vývoji příbuzných jazyků. Autor aplikuje glottochronologii, přesněji řečeno vlastní variantu tzv. ‘rekalibrované’ glottochronologie, díla jeho otce Sergeje Starostina, dvěma způsoby. Jeden vychází z automatického programu, který je založen na zjednodušených hláskových korespondencích a podle nich vyhledává pravděpodobné *cognates* a na základě nich konstruuje odpovídající vývojové diagramy. Druhý postup autor nazývá manuální. Spočívá v detailním ‘ručním’ prověření potenciálně příbuzných forem z hlediska předem ustanovených hláskových zákonů. Sympatický je nanejvýš obezřetný postup, když se autor snaží identifikovat výpůjčky nebo náhodné podobnosti a absolutní chronologii ustanovuje pouze u bezpečně prokázaných genetických jednotek, vesměs s časovou hloubkou rozpadu nepřevyšující 3. tis. př. Kr. Přirozeně se zajímá i o vzdálenější příbuznost. Výsledky ale prezentuje pouze ve formě tabulek vyjadřujících procenta společně zděšené slovní zásoby z testovacích lexikálních souborů. Vedle etymologicky zanalyzovaných lexikálních souborů jsou nejcenějším výstupem prvních dvou dílů Starostinovy monografie detailně propracovaná schémata divergence bezpečně ustanovených taxonomických jednotek doplněná časovými osami. Ve druhé části prvního dílu se autor věnuje khoisanským jazykům (s. 301–483). Detailně zde představuje klasifikaci tří jasně definovaných skupin khoisanských jazyků: centrálních, jižní khoe a severní khoe:

Na khoisanské úrovni se autor omezil na diskusi relativních výsledků vyjádřených procenty. Následující graf byl na jejich základě sestaven standardní kladistickou procedurou.

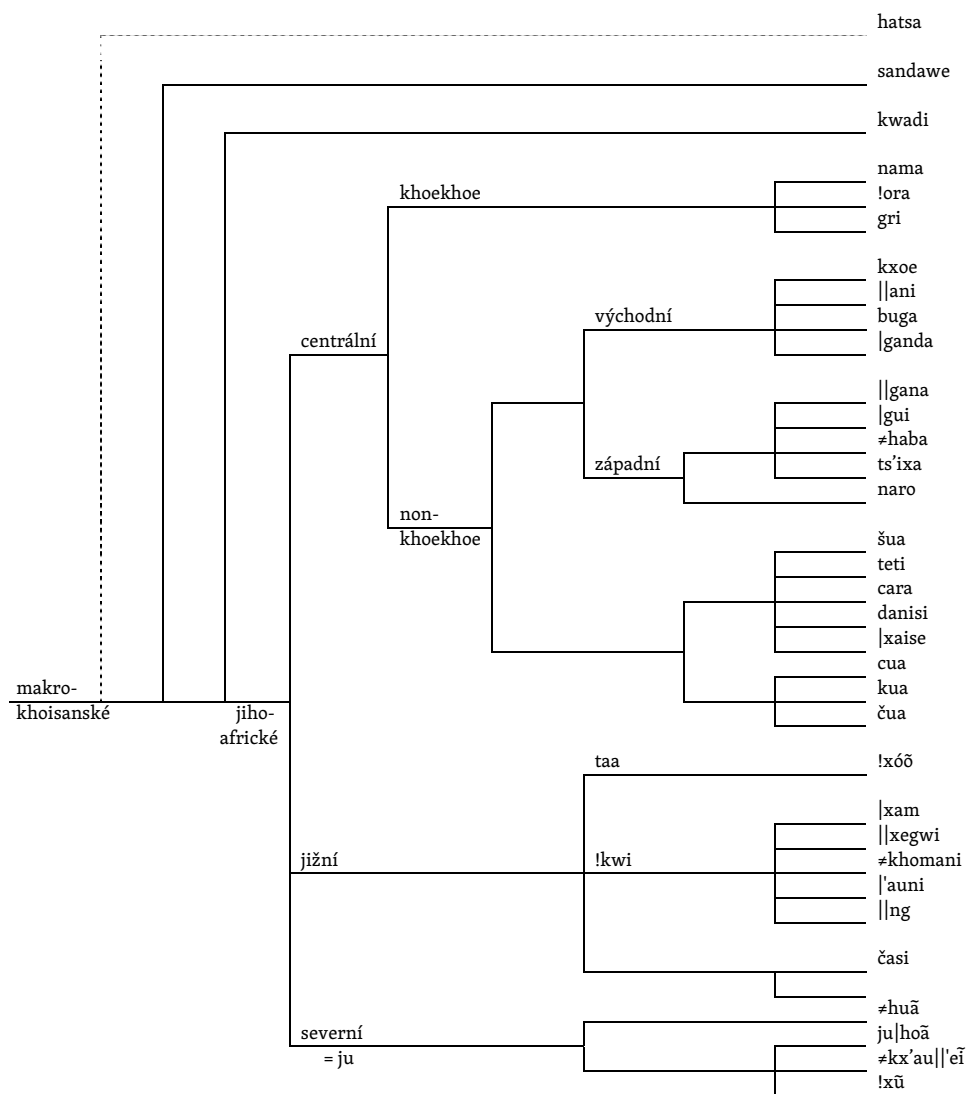
s. 471	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. sev. khoe	41	14	12	8	10	9	4	0
2. #hoan		8	6	2	6	0	4	0
3. !kwi			69	10	12	14	6	2
4. taa				10	12	12	8	2

s. 471	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
5. khoekhoe					62	38	8	6
6. kalahari kh.						41	12	2
7. kwadi							15	3
8. sandawe								6
9. hatsa								-

Porovnejme klasifikační model, který vychází ze Starostinových výsledků, s jednou z nejnovějších klasifikací khoisanských jazyků, jejímž autorem je jihoafrický specialista Anthony Trail (2006)¹:

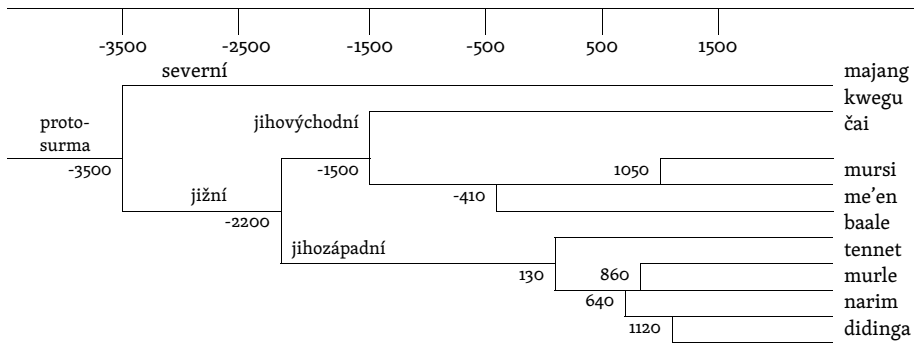
¹ Pro přepis khoisanských mlaskavek (angl. *clicks*) se používají následující symboly (v závorce realizace výslovnosti): © labiální, /, | (dentální), ! (alveolární), //, || (laterální), *, † (palatální).

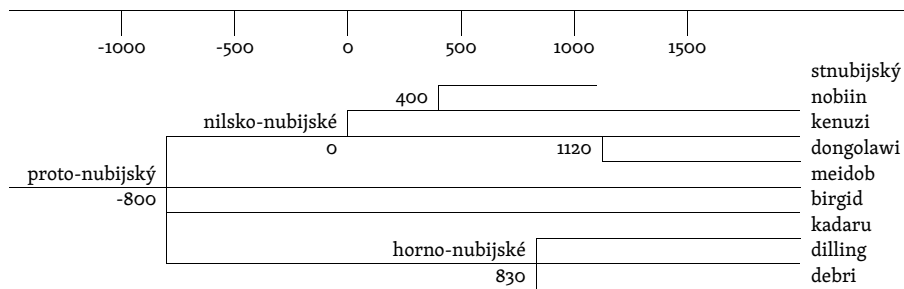
V obou modelech figuruje jazyk hatsa až za hranicí khoisanské makrorodiny. Průměrné skóre 2.6 % s ostatními jazyky/větvemi je za hranicí šumu, která se odhaduje na 3 %. Starostin soudí, že nevelká khoisanská vrstva v lexiku jazyka hatsa může být připsána substrátu či adstrátu, nenese však o dominantní genetickou informaci. Hlavní rozdíl mezi oběma modely pak spočívá v tom, že Trail nespojuje jazyky kwadi (Angola) a sandawe (Tanzanie) blíže se žádnou jihoafriickou větví, zatímco Starostinovi vychází, že sandawe a kwadi spolu s tzv. centrálními jazyky tvoří taxonomickou jednotku s obdobnou hloubkou vnitřní divergence jako druhá supervětev reprezentovaná jižní a severní větví.

Ve druhém díle svých „Jazyků Afriky“ se autor zabývá tzv. východosudánskými jazyky. V prvním plánu upřesňuje vnitřní klasifikaci v dílčích jazykových seskupeních, o jejichž genetické jednotě panuje všeobecná shoda. S výjimkou jazyků surma nepřekračuje časová hloubka divergence časový horizont 2000 let př. Kr. Výsledek 3500 př. Kr. u jazyků surma jde však na vrub jedinému představiteli severní větve, jazyku majang. Velmi nízké skóre s jinými východosudánskými jazyky mimo surmijské naznačuje, že jde spíše o sekundárně surmizovaný jazyk, o jehož genetickém zařazení lze těžko cokoliv vyslovit. Budeme-li abstrahovat od jazyka majang, zbude tzv. jižní surma s časovou hloubkou 2200 př. Kr.

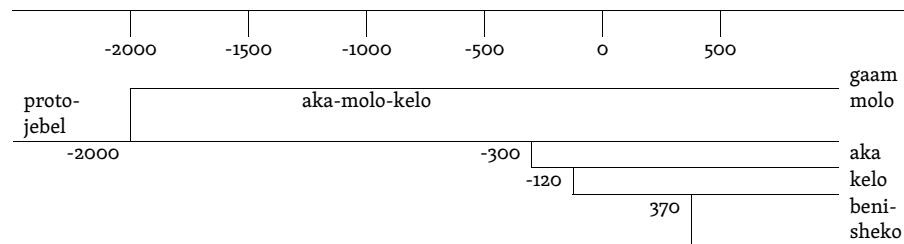
surma (s. 716)

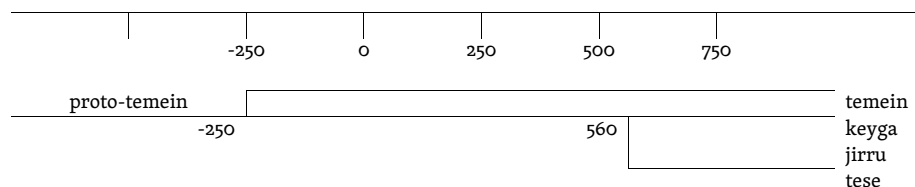
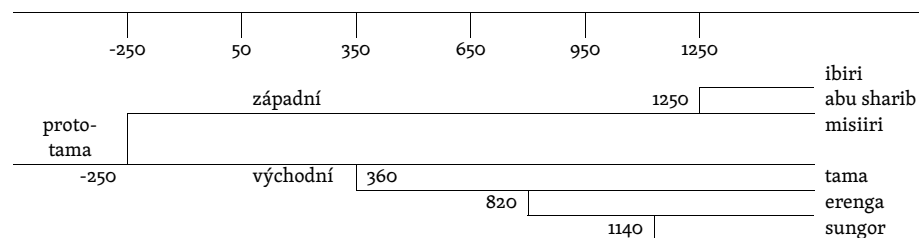
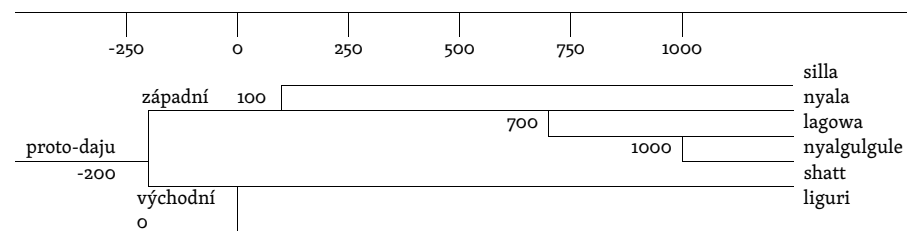
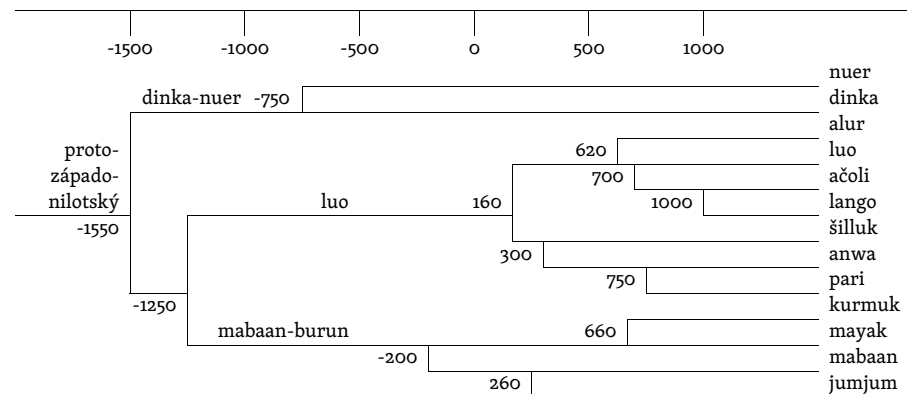

nubijské (s. 716)

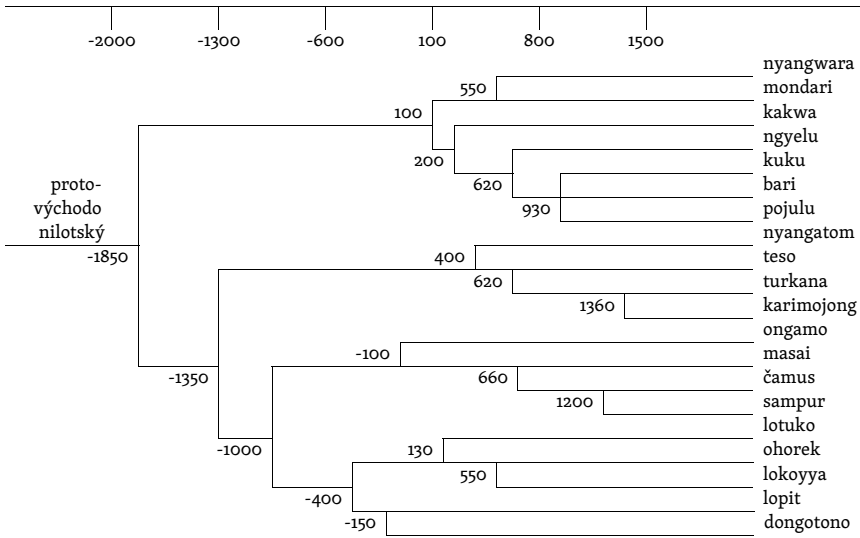

jebel (s. 717)

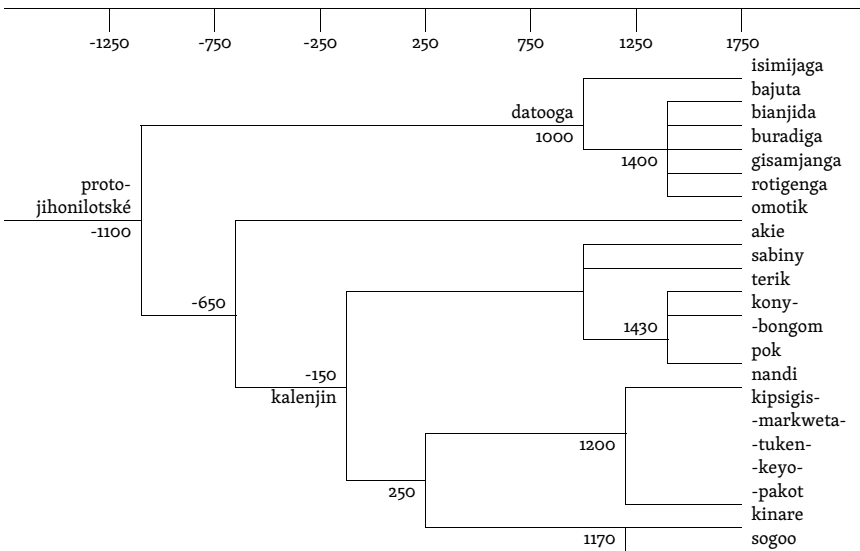

temein (s. 717)

tama (s. 717)

daju (s. 718)

západonilotské (s. 718)

východonilotské (s. 719)

jihonilotské (s. 720)

Starostin se nepokusil o souhrnnou klasifikaci východosúdánských jazyků. Pouze konstatoval, že pravděpodobně jde o reálnou taxonomickou jednotku, a předložil vzájemná skóre v % představující společně zachovanou část jádrové slovní zásoby mezi jednotlivými páry jazyků. Z jeho výsledků je zřejmé, že skupina kuliak se výrazně vymyká, když v průměru sdílí s ostatními jazyky pouhá 4.8 % lexikálních jednotek z testovacího spisku. Starostin uzavírá,

že skupina kuliak s největší pravděpodobností není součástí východosudánské taxonomické jednotky. Mimo vyděluje i skupinu bertha, kterou např. Ehret k východosudánským jazykům řadí. Podobně se vymyká i jazyk majang, jediný představitel severosurmijské větve, jak už bylo řečeno v komentáři v úvodu ke druhému dílu. Proto byl z dalších kalkulací vypuštěn.

Matrice vzájemně sdílených podílů testovacích lexikálních spisků mezi východosudánskými jazyky (s. 677):

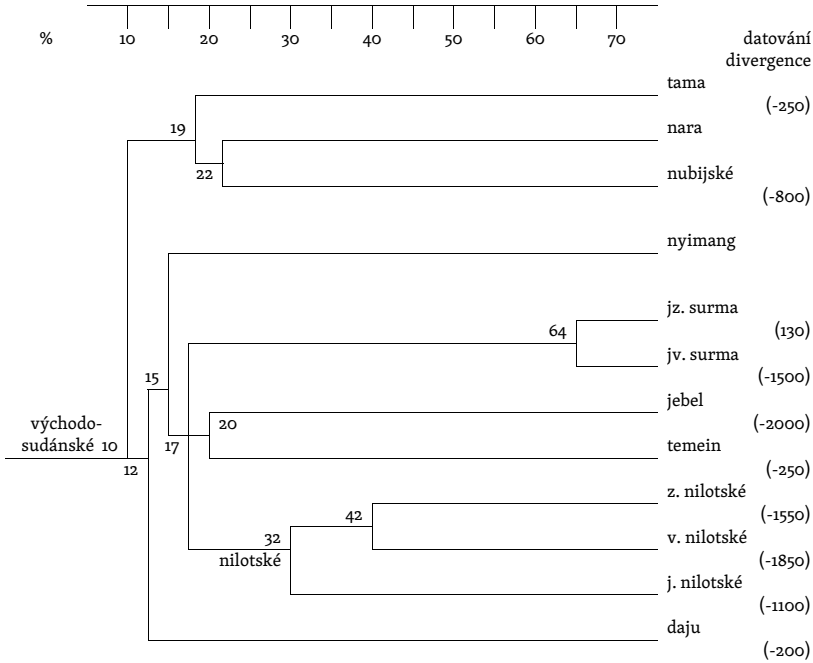
%	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
1. nubijské	16	14	4	22	16	20	16	20	6	18	16	16	8
2. jz. surma		64	22	12	18	14	16	8	10	16	18	20	4
3. jv. surma			16	12	20	10	12	8	10	14	16	18	4
4. majang				8	14	16	10	8	12	14	12	10	2
5. nara					10	12	12	18	10	14	12	14	6
6. jebel						14	20	6	12	18	20	14	4
7. nyimang							18	14	10	14	14	18	2
8. temeín								10	14	16	18	23	10
9. tama									4	8	10	14	2
10. daju										18	16	10	8
11. z. nilot.											42	29	2
12. v. nilot.												35	4
13. j. nilot.													6
14. kuliak													-

Následující matrice představuje zjednodušení matrice předchozí na základě zprůměrování hodnot jihozápadní a jihovýchodní větve surma a všech tří větví nilotských jazyků:

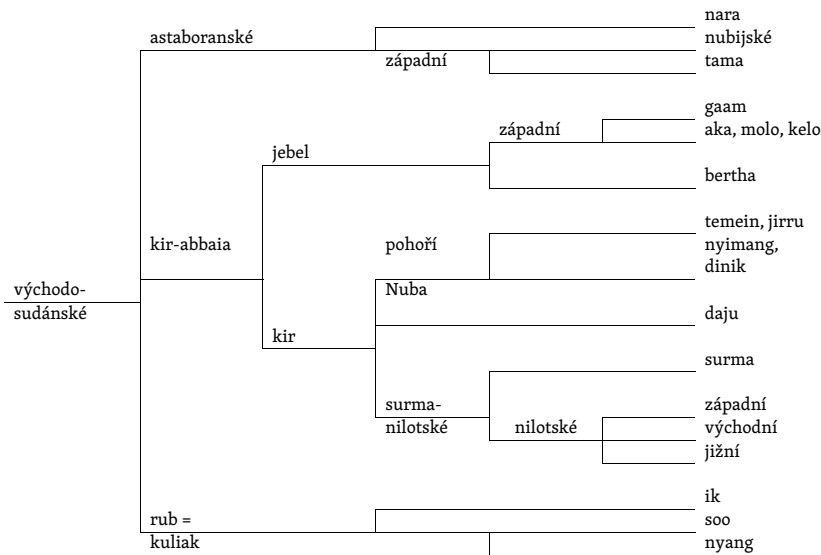
%	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. nubijské	15	22	16	20	16	20	6	16.7
2. jižní surma		12	19	12	14	8	10	17
3. nara			10	12	12	18	10	13.3
4. jebel				14	20	6	12	17.3
5. nyimang					18	14	10	15.3
6. temeín						10	14	19
7. tama							4	10.7
8. daju								14.7
9. nilotské								-

Standardní kladistickou procedurou založenou na průměrech lze dospět k následujícímu stromovému diagramu pro východosudánské jazyky:

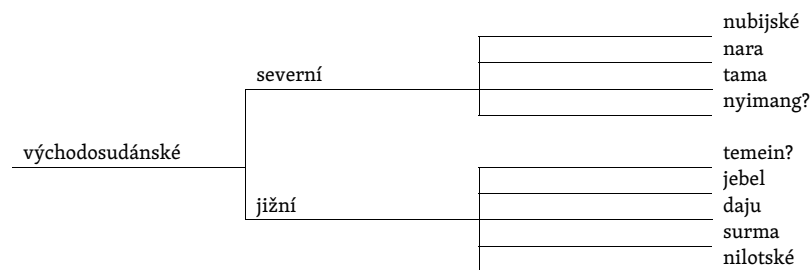
Srovnajme Starostinovy výsledky se závěry dvou významných autorit, Eherta a Bendera:

a) Klasifikace východosahelských (= východosudánských) jazyků podle EHRETA (2001, 70, 89):

b) Klasifikace východosudánských jazyků podle Bendera (1991, 3):

Starostin potvrzuje Benderův názor, že jazykové skupiny bertha a kuliak do východosudánské taxonomické jednotky nepatří. Ehret se shoduje se Starostinem ve složení severní supervětvě, sestávající z jazyků nubijských, nara a tama, i když se liší v jejím vnitřním uspořádání. Pozice jazyka nyimang je nejistá i ve Starostinově modelu. Vysoké skóre s jazyky nubijskými si žádá vysvětlení. V obecných rysech má tak Starostin blíže k Benderovu modelu, který se, žel, nepokusil určit vnitřní uspořádání ve 'své' severní a jižní větvi východosudánských jazyků. Bude nanejvýš zajímavé, k jakým výsledkům Starostin dospěje při prověřování dalších seskupení nilo-saharských jazyků včetně validity makrorodiny samotné. Oba dosud vydané díly představují jedinečnou syntézu klasické komparativní metody s moderními kvantitativními postupy, vše s úspěchem aplikováno na převážně neliterární jazyky subsaharské Afriky.

LITERATURA

- TRAIL, Anthony. 2006. Khoisan Languages. In: *Encyclopedia Britannica* [online]. [cit. 13. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/316792/Khoisan-languages>
- BENDER, M. Lionel. 1991. Subclassification of Nilo-Saharan. In: *Proceedings of the Fourth Nilo-Saharan Conference* (Bayreuth, Aug 30 - Sep. 2, 1989). Hamburg: Buske, s. 1–35.
- EHRET, Christopher. 2001. *A Historical-Comparative Reconstruction of Nilo-Saharan*. Köln: Köppe.

Tento recenzní příspěvek vznikl pod záštitou grantu P406/12/0655 Grantové agentury České republiky.

Václav Blažek

blazek@phil.muni.cz

Department of Linguistics and Baltic Studies

Faculty of Arts, Masaryk University

Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Czech Republic